

46 mdr. i russisk landflygtighed (1914-18)

En dokumentarberetning fortalt af min far skibskaptajn Bendix Jensen.

I havnen i Arkhangelsk (Hvidehavet) lossede jeg fredeligt min ladning. De sidste dage i juli bragte aviserne oplysninger om tvistigheder mellem Østrig og Rusland. Mandskab blev indkaldt. Vi lå flere tyske skibe i havnen og forhørte os dagligt på konsulatet om situationen, da den efter aviserne at dømme blev stadigt alvorligere.

Den 01. august meddelte konsulatet os, at situationen blev kritisk, så vi måtte hellere dampe af. Jeg skulle først slippe af med min ladning, før jeg kunne få mine papirer fra myndighederne med tilladelse til at sejle. Da jeg kunne komme væk om natten, tog jeg om eftermiddagen en lods ombord. Havnearbejderne gik i land om aftenen, og da natholdet ikke kom ombord, lossede jeg resten af ladningen ved hjælp af mit eget mandskab.

Kl. 02 om morgnen den 02. august dampede jeg af sted uden toldpapirer for at slippe væk. Vi lettede straks anker, og så gik det nedstrøms sammen med lodsens for om muligt at anløbe en norsk havn. Dette skulle imidlertid ikke være os forundt, for kl. 04.30 blev lodsens råbt an, at skibet skulle lægge til ved Somtale et øjeblik, da der skulle en anden lods ombord.

Efter knap en halv time lagde en slæbebåd fyldt med marinesoldater sig ved skibets langside. En officer kom ombord og oplyste, at der var erklæret krig mellem Tyskland og Rusland, ”og dette skib tilhører nu helt og holdent Den Russiske Stat.” Det tyske flag blev strøget, og det russiske krigsflag hejst. En lods kom ombord, og bragt skibet tilbage i Arkhangelsk havn, hvor det ankrede op. Overalt blev der stillet vagtposter ud. I løbet af formiddagen kom der ordre til, at besætningen skulle i land om eftermiddagen. Vi måtte ikke tage vores ting med. Vi skulle låse vore private genstande inde og give nøglen til officeren, så der ikke blev noget væk, da vi ville komme ombord igen senere.

Kl. 03 om eftermiddagen kom en Slæbebåd med 3 tyske besætningsmedlemmer ombord op på langsiden for at afhente os. Efter at vi var blevet anbragt i en spiritusfabrik i Arkhangelsk, så situationen helt anderledes ud. Der kunne slet ikke blive tale om at komme tilbage ombord igen. Man så, at embedsmændene var gået på rov, hvorfor jeg forklarede dem, at alle vore effekter var blevet holdt tilbage på skibet, og at vi ikke havde andet. Jeg fik at vide, at jeg kunne hente mine og styrmændenes ting næste dag.

Den følgende dag oprandt, og jeg følte fortrøstning, men den 05. august hed det: ”Skibet er blevet sænket, og der er intet spor af tingene.” Et rygte ville vide, at 4 tyske krigsskibe var blevet set i Hvidehavet, og da russerne ikke havde nogle afspærringsmidler, blev vore skibe sænket i flodmundingen.

Det var en russisk heltedag, som Arkhangelsk Tidende skrev den 03. august: ”I går erobrede vores marine med heldmod 4 skibe fra den tyske marine, og tog 80 fanger” Det var virkelig en heltedåd at overfalde os værgeløse handelsskibe, mens vi roligt lå for anker!

I spiritusfabrik så der øde ud. Ingen senge, ingen halm, kun det nøgne stengulv. Vores natteleje var koldt og hårdt. Den dag var der heller ingen forplejning.

Den følgende dag optog man rapport. Blandt min besætning befandt sig 2 hollændere og en svensker, som straks blev afhentet af deres konsulater og sendt hjem. Da jeg var i mit 59. år, satte jeg min lid til at slippe fri. Embedsmændene mente ikke, de havde lov dertil. Det kunne kun bestemmes i Skt. Petersborg.

I spiritusfabrikken var der meget fugtigt og koldt. Mange var blevet voldsomt forkølede. Vi beklagede os over, at vi hverken havde halm eller andet, og det blev lovet os, at vi snart blev flyttet. Efter 5 dage blev vi indkvarteret på et sygehus, hvor der var senge. Det viste sig snart at være for småt, da der ankom flere skibsbesætninger fra Hvidehavet. Vi blev snart forflyttet til en skole, som var blevet rømmet. Hver især slæbte sit sengested og søgte efter en så beskyttet plads som muligt, da alt var meget åbent. Da vi også her havde for lidt plads, blev vi 84 mand den 18. august sendt med tog til Vologda, hvor vores lidelser tog deres begyndelse.

Rejseoplevelser fra Arkhangelsk til Scherenokowo / Zhernakovo

Vi var proppet som sild i en tønne i godsvognene under den 32 timer lange tur, hvor vi hverken fik noget at spise eller drikke. Der blev udbetalt 20 kopek pr. mand, men vi kunne intet købe på stationerne. Der var kun et at gøre: Holde ud.

Den 20. august kl. 12 om natten ankom vi til Vologda. Toget blev holdende på banegården til kl. 5 om morgnen. Ingen måtte forlade godsvognene, og ikke en dråbe vand fik vi. Da vi stod på perronen, plaget af sult og tørst, kunne vi se den lækreste mad ligge på bordene i ventesalen. Enhver må kunne forstå, hvordan vi følte os til mode. Kl. 5 om morgnen blev vi befriet fra vores ubehagelige situation.

Vi indtog som de første beboere en træbarak, der mere lignede en svinestald end en menneskebolig. I et rum på 62 kvm., hvor der intet gulv var men bare smadder, blev 84 mennesker presset sammen. Den eneste kommentar var: ”Det er alt for godt til de tyske svin”. Efter 2 dage var barakken fyldt op med 200 mand. Barakken knagede i alle fuger. Vi levede i stadig angst for, at taget skulle styrte ned, men det blev vi heldigvis forskånet for i de 8 dage, vort ophold varede.

Nu kom den gudelige russiske forplejning. Ved flodbredden var der opstillet et feltkøkken i russisk stil – orden og renlighed skulle man lede længe efter. Ved hjælp af en håndpumpe blev det slamfyldte vand pumpet direkte op fra floden. Dertil kom de indfedtede russiske soldater som kokke. I suppen svømmede alt muligt rundt. kødet var fordærvet. Først ville ingen spise deraf, men da der intet andet var at få, så tvang sulten os dertil. Et held at den varmeste årstid var overstået, ellers var vi blevet hjemsøgt af en voldsom epidemi.

Vi opholdt os mest i det fri i løbet af dagen, men passede det ikke politiet, så blev vi blot uden grund drevet ind i vores stald - som svinene! Også her blev vores stald snart for lille, da der hver

dag kom flere til. Så kom de snu russere på den idé, at nogen måtte sendes til et andet sted. Jeg var fundet sammen med nogle andre herrer, og vi ville blive sammen. Dette skulle desværre ikke lykkes os. Alle kom vi til forskellige landsbyer i forskellige distrikter.

Politiet besluttede, at den første transport skulle af sted pr. etape. Ingen måtte medbringe mere end 1 pud (= 16 pund = 8 kg) bagage. Da den russiske stat ikke ydede forplejning længere end til Vologda, måtte hver især også sørge for at have levnedsmidler med. Efter lange diskussioner kunne man for egen regning rejse med toget til sit bestemmelsessted. Imidlertid var der også mange ubemidlede imellem. Til sidst blev det dog således, at vi blev transporteret på statens regning.

Da en del af stederne lå langs med floden, blev de fleste transporteret med pramme ned ad floden. Der blev også knaphed på pramme, og så gik det igen med tog. Togene kørte så uregelmæssigt, at transporterne ofte holdt 12 timer på stationerne.

Den 28. august fik jeg mit bestemmelsessted at vide. Vi skulle om eftermiddagen med tog til Kotlas og så med damper til Zhernakovo.

På banegården stor vi først i 8 timer, indtil godsvognene var rangeret på plads. Så blev der stoppet 40-50 personer i hver vogn. Da mange havde en del bagage, kunne man knap røre sig i vognene. Så kørte vi endelig, og vi troede, vi ville komme hurtigt fremad, idet vi var koblet på et sibirisk tog. Men vi tog fejl. Imod os kom det ene militærtog efter det andet, og vi blev holdende på en eller anden station i 6-8 timer indtil, alle var passerede.

På en sådan tur gennem Rusland må man være forsynet med en kogekedel og et krus. På hver station fik man kogende vand. Da der nu kom mange militærtog, og da disse mennesker fik vand først, var der ikke noget tilbage til os. Den der nu var så heldig at være i besiddelse af nogle cigaretter, kunne få varmt vand fra lokomotivet. Undervejs havde vi også det held at kunne få nogle rundstykker på en større station. På andre stationer holdt de os låst inde, og ville ikke give os levnedsmidler. De beværtede kun deres egne folk.

Efter 63 timer ankom vi sultne og tørstige til Kotlas (almindeligvis kunne strækningen tilbagelægges på 30 timer). Indtil der sejlede en damper, blev vi indkvarteret på en kaserne under skarp bevogtning. Sulten tænkte vi ikke på. Vi var glade for at kunne hvile os nogle timer efter den lange tur i godsvognene. Vi lagde os som kvæg på den bare jord. Men efter nogle timers søvn krævede maven alligevel sin ret.

Kotlas er kun en lille by (byrettigheder 16.06.1917: Ca. 3.000 indbyggere) beliggende ved floden Dvina, hvor der er en havn for dampskibe og endestation for jernbanen. Vi så os lidt omkring i dette lille sted, men fandt ikke andet end skidt og roderi, så vi vendte hurtigt tilbage til vores stald.

Om aftenen d. 31. august blev vi gennet ombord på damperen sammen med de lusebefængte russere, og hvor vi fik lidt af utøjet. Ved daggry d. 1. september blev vi sat i land ved vores bestemmelsessted. Det havde frosset en del om natten, og da vi ikke vidste, hvor vi skulle hen,

samlede vi noget træ og tændte bål, så vi kunne koge lidt tevand. Kl. 06 dukkede en politibetjent op og bragte os til vort bestemmelsessted, der lå ca. 6 km. fra floden.

Modtagelse af Politiet

Da vi ankom til Zhernakovo, måtte vi først og fremmest skaffe os en bolig. En sådan var let at finde, da mange skure stod tomme. Da politichefen ikke var til stede, blev vi foreløbig kun optalt, og skulle så melde os næste morgen.

Den 2. september var vi alle mødt ved politibygningen. Det var et skrækkeligt vejr. Regnen stod ned i stride strømme. For at finde læ for regn og kulde søgte vi ind i forhallen, der lignede en kostald. Men glæden varede ikke længe. Snart dukkede politiet (landets skrækorganisation) op med besked om, at bygningen ikke måtte svines til. Svin hørte til udenfor. Efter at vi havde stået i regnen i ca. 1 time, dukkede politichefen op og holdt en duvertale, hvor det blev fremhævet: ”I kender vel alle jeres store kejsers tale, hvor det blev nævnt, at barbarerne (russerne) har vi bag os, blandt hvilke I nu befinder jer, men ikke som fanger - derimod som forviste. Jer bekymrer den russiske stat sig ikke om. I kan færdes, hvor I vil, så længe I bliver inden for landsbyens grænse og møder til kontrol 2 gange dagligt. Hvilken trøst: Ingen forplejning fra staten, og de fleste af os var uden midler.

På pladsen var vi omringet af bønder, som alle hørte, hvad politiet sagde, og ordet forvist havde en stor virkning på bønderne, da de forviste som bekendt er fri som fuglen. Det varede heller ikke længe før hetzen fra politi og kirke begyndte. I kirken prædikede de, at man skulle udslette tyskerne, da disse ville undergrave religionen. Den russiske tro var den bedste. Alle andre var hedninge. Også presse hetzede, det bedste den havde lært.

Der var blevet uddelt postkort til de dumme bønderne med hvilke grusomheder, tyskerne havde udført mod deres fanger såsom: Skåret ører og tunge af, spændt 20 mand foran en plov osv. Dette førte snart til store udskejelser. Mærkede bønderne, at de havde overmagten, så faldt de over os uden grund. Når vi beklagede os hos politiet, hed det altid, at de ville undersøge sagen. Men alt blev ved det gamle. Tyskerne holdt sig for sig, og russerne det samme. Det kom ofte til blodige kampe.

I februar 1915 stod en kvinde og to mænd på isen foran huset, hvor de boede, og så på at russerne kælkede. Efter knap et kvarter kom kvinden løbende, imens hun råbte: ”Russerne slår min mand ihjel”. Syv mænd som både i samme hus kom nu til for at hjælpe kvinden og de to mænd. Russerne stak af og løb ind i et hus lige i nærheden. Vores løb bagefter for at finde ud af, hvem overfaldsmændene var. Da kom tolv mand ud af huset bevæbnet med leer, høtyve og møggrebe. En af vores gled i sneen og faldt. En af russerne huggede ind på ham med en le og sårede ham hårdt: Et hug i ryggen, tre hug i venstre underarm, hvor senerne til ring- og lillefinger blev skåret over to steder.

Vi bragte skyndsomst manden på sygehuset og anmeldte overfaldet til politiet og oplyste, hvem gerningsmanden var. Politiet overgav sagen til distriktet i Vologda. Vi troede, at der nu ville finde en afhøring sted, men det blev der ikke noget af. Efter 5 uger blev sagen sendt retur fra Vologda. Ikke nok med at russerne ikke blev straffet, nej tyskerne fik hver tre måneders fængsel fordi de havde

forgrebet sig på russerne (som dog var dem, der havde overfaldet os). Den stakkels uskyldige kvinde måtte efterlade sit kun tretten måneder gamle barn hos sin mor og blev) sammen med syv mænd kørt på slæde i 45 graders kulde til fængslet i Solwitschegodsk (stedet hvor Stalin forviste folk til).

Den, der vil danne sig et indtryk af de russiske fængsler, bør læse George Kennan's bøger om fængselsvæsenet i Sibirien. Beskidte og lusebefængte og så tilmed en barbarisk behandling af politi og fangevogtere. Maden var nærmest uspiselig, og oven i købet skulle man selv betale den. Efter nogle dage blev der givet lov til at bringe de internerede varm middagsmad.

Kvinden led frygteligt på grund af utøjet og russerne, da hun var tysker og ikke beherskede det russiske sprog. Alle forsøgte at få kvinden fri, da hun jo var uskyldig, men intet hjalp. Politiet roste sig endog af at have få en tysk kvinde fængslet! Det var vores første gruppe i fængsel. Andre skulle snart følge efter.

Da vi alle skulle blive russere, var det tyske sprog forbudt. Politiet lurede bag alle hjørner, og bønderne skulle anmelde enhver, som havde talt tysk. Da hverken politi eller bønder forstod andet end russisk, måtte mange en tur i fængsel. Selv folk som talte lettisk fik 4-6 ugers fængsel afhængig af politiets humør. Kun polakkerne, der var os tyskere i overtal, kunne gøre, hvad de ville. De arbejdede hånd i hånd med politiet mod os.

En glædelig oplevelse

Statsunderstøttelsen fra Skt. Petersborg var kommet. Tre mænd stod for fordelingen. Da der var mange ubemidlede blandt os, var understøttelsen meget kærkommen. Man havde ikke behov for så meget, da der var nok levnedsmidler til billige penge. I begyndelsen fik kun de, som slet ingen kontanter havde: 1 rubel og 20 kopek pr. uge. Det var polakkerne utilfredse med, og de besværede sig hos politiet. Disse forsøgte nu at tvinge komiteen til at give polakkerne mere i understøttelse og til at købe varmt tøj til dem, da vinteren stod for døren. Politiets fremgangsmåde blev berettet til den amerikanske ambassade, hvorfra vi ikke engang fik et svar.

Understøttelsen kom regelmæssigt hver måned, og politiet fremturede stadig mere og ville beslaglægge understøttelsen, hvis polakkerne ikke blev ordentlig påklædt. Der var altså ikke andet at gøre, end at fremskaffe noget tøj til polakkerne, så vidt pengene nu rakte. Det var tyskerne imidlertid ikke tilfredse med, da der også blandt dem var mange, der intet havde. Resultatet blev, at de tre mænd nedlagde deres hverv, og der måtte vælges en ny komite.

Den bestod heller ikke længe, da polakkerne hele tiden forlangte mere. Da komiteen var af den mening, at polakkerne ikke havde større ret end alle andre, blev to komitemedlemmer sendt til andre landsbyer. Sådan gik det: enten blev man forvist eller sendt i fængsel.

Vores postforhold

Post fik vi kun lidt af. Vi var i alt afhængige af Politiet. Vi måtte ikke købe frimærker på posthuset. Det skulle også gå gennem Politiet. Der var ansat polakker til at læse vore breve igennem. Da de på enhver måde var os fjendtligt indstillede, fik ingen breve skrevet på tysk lov til at passere. Jeg skrev meget, men selv til firmaer i neutrale lande kom der ikke et livstegn igennem. Mit opholdssted blev oplyst min familie gennem min styrmand, som opholdt sig i et andet distrikt. Et år efter krigsudbruddet kom min første besked igennem til mit hjem. Jeg fik mit første brev efter 13 måneder.

Brevskrivning afhang af politiets humør: Så var alt forbudt, eller vi måtte kun skrive på russisk, eller brevene skulle indskrives til forsendelse over Sverige. Jeg lod engang 9 breve indskrive, og efter 6 måneder kom de retur uden porto og stempel med bemærkningen: ”Brevene blev afvist i Sverige”.

Rigstyskere, som var født i Rusland, fik regelmæssigt nyheder (også aviser) fra deres familie. Da de fleste ikke kunne russisk, havde vi anmodet om at få aviser på tysk som f.eks. Rigaer Zeitung og Revaler Beobachter. Dette blev os bevilget.

Posten kom to gange ugentligt. Hvis politiet var i godt humør, fik vi den udleveret. Ellers blev den stående i vinduet, så vi kunne se den var ankommet.

I slutningen af 1915 blev det forbudt at trykke på tysk. Så erfarede vi, at man andre steder fik svejtsiske aviser, og at aviser fra andre neutrale lande var tilladt, og som vi bestilte gennem boghandler Wolf i Skt. Petersborg. Efter 3 måneder kom en sending: Züricher Zeitung, Berner Bund, Naseler Nachrichten. Der var meget at læse, og vi kunne danne os et indtryk af situationen. Russerne fejrede jo store sejre, selv når de trak sig tilbage. De havde efter deres aviser taget over 200.000 fanger. Efter de svejtsiske aviser, var det lige omvendt.

Hvor vores breve var blevet af, erfarede vi, da den gamle regering faldt, og politiet blev afsat og sendt til fronten. Tjenestepigen fortalte, at politiløjtnanten havde taget portoen og brændt brevene.

Senere fik vi mere post. I det mindste af den del, som censuren i Skt. Petersborg havde sendt videre. I slutningen af 1917 og begyndelsen af 1918 blev der ikke skrevet så meget, da portoen for et postkort blev forhøjet til 40 Kopek. Selv disse blev i (krigs-) forvirringen ikke bragt videre.

Hjemrejse for kvinder, børn og invalide over 45 år

I oktober 1914 bekendtgjorde politiet, at alle over 45 år skulle løslades. Der skulle indsendes ansøgning til guvernøren. Da jeg var den eneste 45-årige, der ikke beherskede det russiske sprog, måtte jeg finde nogen, som kunne affatte ansøgningen. Den herre, som gjorde mig den tjeneste, fandt jeg snart.

Ansøgningen blev indleveret til Politiet for videre ekspedition, men kom efter 4 uger retur med den besked, at foreløbig slap ingen ud. Senere erfarede vi fra en tjener hos politiet, at ansøgningen slet ikke var blevet afsendt! Sådan gik året 1914, uden at vi fik noget som helst at vide om udrejse.

I maj 1915 bekendtgjorde politiet, at der i den nærmeste tid ville dukke en komite op for at undersøge de invalide, da de 45-årige, invalide, kvinder og børn skulle sendes hjem. Kommissionen ankom i midten af marts, og bestod af 3 læger og 1 major af infanteriet. De fleste meldte sig til undersøgelse, da den ene fejlede dette og den anden hint; alle raske folk. Majoren - en ældre herre - gav alle følgende bemærkning: "De skal til garden". Kun 6 personer blev betegnet som invalide.

En dag efter undersøgelsen blev vi opfordret til at indsende en ansøgning til guvernøren i Vologda. Med kvinder, børn og invalide var vi 41 personer, som kom i betragtning. Efter at formaliteterne var færdige, skulle de forsynes med stempelmærker. Politiet, der var meget imødekommende (i hvert fald når det drejede sig om penge), tilbød at sørge for det hele. Vi skulle blot betale 2 rubel hver især for ansøgningen. Det gjorde man jo gerne i håb om at blive befriet fra forbryderfolket.

Da tilladelsen kunne være tilbage i løbet af 6 uger, hvor også skibsfarten blev åbnet, den skønneste tid på året lå foran, så sejlturen til Vologda, togturen, rejsen til Sverige forestod. Hvor herligt ville alt blive! Tiden gik. Sejlladsen var åbnet. Intet svar fra guvernøren. Der gik 3 måneder. Stadig intet. Vi spurgte til sidst politiet, hvor længe det ville vare, inden tilladelsen kom. Man mente, den kunne komme, hvad dag det skulle være. Vores rejsepenge var allerede kommet fra Petersborg. Den skønne sommer svandt hen, og med den også vort håb om den dejlige tur til den elskede hjemstavn.

Medio september bekendtgjorde politiet, at de invalide skulle undersøges på grund af hjemrejse. Den lægelige kommission ankom, og de invalide blev undersøgt. Indlevere ansøgning. Betale stempelmærker. Alt som tidligere. Ved inleveringen så vi, at ansøgningerne fra maj lå der, men uden stempelmærker. De var ikke blevet afsendt. Hvor var stempelmærkerne blevet af? Samme sted som vores brevporto: I lommen på politiet. Da sagde vi til os selv: Det var ren chikane fra politiet, at intet blev afsendt. Politiet påstod, at alt foregik på den rigtige måde.

Altså ventede vi på, hvad der nu måtte komme. Er man en gang blevet skuffet, er håbet tabt. Skibsfarten går på hæld. Den 13. oktober sejler damperen sin sidste tur. Inden da kommer der ingen besked fra Vologda. Vi opgav derfor dampsejlladsen. Skulle tilladelsen alligevel komme, så venter vi til midten af november. En slædetur i Rusland, hvorom man har læst meget, kan jo også være skøn!

Fra amtsbyen havde vi fået besked: Hvis tilladelsen kom, skulle vi rejse straks. Da fattede vi atter håb, og forberedte os på afrejsen; sikrede os slæder til Kotlas, den nærmeste jernbanestation 106 km væk.